

ON GÜN TÜRKİYE’DE**
IN TURKEY TEN DAYS

(Hamid Araslı’nın Türkiye Hatıraları 1966)

Yrd. Doç. Dr. Parvana BAYRAM**

Biz Ankara’ya vardığımızda hava kararmıştı. Lakin şehir gün ışıkları altında aydın olarak görünmekte idi. Ben, dokuz yıl bundan önce gördüğüm bu şehrin ne kadar büyüdüğünü ve güzelleştiğini fark ettim. Yeni, modern tarzda yapılmış birbirine benzemeyen, ama birbirini tamamlayan binaların güzelliği akşam olmasına rağmen dikkatimizi çekiyordu.

Sabah erkenden arkadaşlarla birlikte Ankara’yı gezmeye başladık. Arabamız yavaş yavaş Çankaya’ya taraf ilerliyordu. Burası Ankara’nın en yüksek semtidir ve şehir buradan bütün azameti ile görünmektedir. Rehberimiz İsmail Efendi yeni binalar hakkında bilgi vermektedir.

Türk Dil Kurumu’na geldik. Yeni inşa edilmiş dört katlı bu güzel binada Türk halkının dil, edebiyat ve folkloru ile uğraşan âlimler çalışmaktadır. Kütüphane ve toplantı salonu Türk Dil Kurumu başkanlarının düzenine ve zevkine uygun olarak ayarlanmıştır. Burada aziz dostum, bir zamanlar kurumun başkâtibi olan, şimdi ise başkanlık görevini yürüten Agâh Sırrı Levent ile görüşecektim. Lakin o henüz

175

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, pervane32@yahoo.com

*Bu yazının asıl metni Azerbaycan Türkçesi ile 1998 yılında Meryem Ahundova tarafından tertip edilerek Bakü’de yayımlanan “Hamid Araslı Azerbaycan Edebiyatı: Tarihi ve Problemleri” adlı eserin 724-729.sayfalarında yer almaktadır. Hatıra Hamid Araslı’nın kaleminden çıkmıştır. O, Sovyetler Birliğinin Türk dünyası ile ilişkileri tamamen yasakladığı bir dönemde Türkoloji’nin bazı meseleleri ile ilgili uluslararası bir kongrede bildiri sunmak amacıyla Türkiye’ye gelme fırsatı bulan, Türkiye sevgisini her zaman içinde taşıyan, bu sevgiyi anılarında yaşatan, yetiştirdiği evlatlarına aşıl原因 ve eserlerinde yansıtan değerli bir Azerbaycan âlimidir.

Hamid Araslı’nın(1909-1983) klasik Azerbaycan edebiyatının, Şark filolojisinin, XX. asırda Azerbaycan, Türkiye ve Türkistan edebi- kültürel alakalarının gelişmesinde ve devam ettirilmesinde önemli hizmetleri olmuştur. Bu yazıyı okuyanlar, bütün yasaklara ve engellere rağmen Azerbaycan-Türkiye kültürel ve edebi alakalarının hiçbir ortamda kopmadan süreklilik kazanacağını, iki tarafın da ezelden ebede kadar bir birinden etkileneceğini, bir birini seveceğini bir daha anlamış olacaklardır.

gelmemişti. Kurumun başkâtibi Ömer Asım Aksoy ile görüşerek diğeri tanıdıklarıyla sohbet ettim ve yarın açılacak olan kurultay programı ile tanış oldum.

Türk Dil Kurumu’nun bu kurultayı iki hissedenden oluşmakta idi. Sabah saat 9.00’den öğlen 14.00’a kadar Ankara Üniversitesi’nin salonunda açılış konuşmaları ve Türkoloji’nin bazı meseleleri ile ilgili fikir ve tartışmalar olacaktı. Saat 15.00’den 19.00’a kadar ise Türk Dil Kurumu konferans salonunda bildiriler sunulacaktı.

Programda Türk âlimleri ile birlikte Sovyet, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Yugoslavya ve Doğu Almanya âlimleri de bildiri sunacaklardı.

8 Temmuz’da bütün katılımcılar Ankara Üniversitesi’nin toplantı salonunun girişinde hazır bulunmaktaydı. Oraya vardığımda beni eski arkadaşlarım karşıladılar. Burada Türk Dil Kurumu başkanı Ağâh Sırrı Levent, Türkiye’nin meşhur yazarlarından Yakup Kadri, şair Behçet Çağlar, Hâkânî’nin ilim âleminde bilinmeyen birçok mektuplarını ortaya çıkaran, Azerbaycan klasiklerinin eserleri ile ilgilenen İstanbul Üniversitesi’nin profesörü Ahmet Ateş, yine aynı üniversitenin profesörlerinden, Fuzuli hakkında güzel eserler yazmış olan Doktor Abdülkadir Karahan, Fuzuli ile ilgili önemli araştırmalar yapan meşhur kadın âlim Hasibe Mazıoğlu ve başka âlimlerle görüştük. Türk dili alanında değerli araştırmaları ile tanınan, “Fuzuli’nin Dili” adlı eserin müellifi Zeynep Korkmaz, Ankara Üniversitesi Türk dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı, Çağdaş Türk Edebiyatı sahasında önemli eserleri olan, Edebiyat-ı Cedide-yi güzel bir şekilde tetkik eden Profesör Kenan Akyüz, bir zamanlar Azerbaycan’da çalışarak değerli eserler yayımlayan Profesör İsmail Hikmet ve başka tanıdıklarıyla birlikte Türk dili, edebiyatı ve tarihi üzerine araştırmalar yapan birçok âlimle, özellikle de genç araştırmacılarla tanıştım.

Dostum Profesör Karahan bana üzüntülü bir haber vererek Fuat Köprülüzade’nin bir hafta önce vefat ettiğini söyledi. Ben 1957 yılında

Polonya büyükelçiliğinde verilen ziyafette onunla tanışarak daveti üzerine İstanbul’daki evinde misafir olmuştum. Eserlerinden her zaman faydalandığım bu büyük âlimin vefat haberi beni son derece kederlendirdi.

Biz arabalara binerek Anıtkabir’e Atatürk’ün mezarını ziyarete gittik. Anıtkabir’deki resmi ziyaretimiz bittikten sonra Kurum üyelerinin birçoğu yurtdışında bulunduğundan resmi açılışın 9 Temmuz’a ertelendiğini öğrendik. Yalnız oturumlar ve bildiri sunumları bugün öğleden sonra yapılacak.

Burada Polonya, Macaristan ve başka demokratik ülkelerden gelen Türkolog tanıdıklarımla da görüşerek fikir alışverişinde bulunduğumu da belirteyim. Özellikle İstanbul’da “Türk Folklor Araştırmaları” adlı aylık mecmuayı yayımlayan folklorcu İhsan Hançerle ilk defa burada tanıştım. 1957 yılından bugüne kadar yayımladığı dergiyi hiç aksatmadan muntazam bir şekilde bana gönderen, yüzünü görmediğim bu gıyabi dostuma şükranlarımı sunuyorum. Onun yayımladığı bu mecmua Türk folklorunun ve Türk dilli halkların kültür ve edebiyatının çeşitli alanlarını öğrenmemde bana çok yardımcı olmuştur.

Açılış konuşmasını İstanbul Üniversitesi Türkiyat Bölümü’nün başkanı meşhur âlim Ahmet Caferoğlu açacaktı. Yalnız o, Londra’da gerçekleştirilen bir sempozyuma katıldığı için oturumu Agâh Sırrı Levent kendisi açtı. Üç gün devam eden kurultayda kırk civarında bildiri sunuldu. Sempozyuma davet olunan bilim adamlarının dışında seyahat amacıyla Türkiye’de bulunan on civarında Sovyet bilim adamı da kurultaya katıldılar. Bunlardan bir kaçı benim başkanlık yaptığım oturumda konuşma yaptı. Kazakistan Bilimler Akademisinden Akademik İsmet Kenizbayev Kazakça, Özbek âlimlerinden Profesör Gani Abdurrahmanov Özbekçe, Asya Enstitüsü çalışanlarından Halime Kamilova Türkçe konuşma yaptılar.

Ben program icabı “Azerbaycan Destanlarının Teşekkürü” konusunda bildiri sunacaktım. Sempozyum başlamadan önce Türkiyeli bilim adamları ile yaptığım konuşma sırasında XIII. yy sonu XIV. yy başlarında yaşamış meşhur Türk şairi Gülşehri’nin mesnevisinde Nizami Gencevi sanatından sevgi ve hayranlıkla bahsederek onun “Yeddi Güzel” adlı mesnevisindeki bir masalı Türkçeye tercüme ettiğini söylediğimde, onlar kurultayda bu hususta konuşma yapmamı rica ettiler. Ben kurultayda “Gülşehri ve Genceli Nizami” konusunda konuşma yaptım ve Nizami Gencevi’nin bütün eserlerini Farsça yazmasına rağmen bu eserlerde şairin mensubu olduğu Türk milletinin zengin kültür ve medeniyetini başarıyla yansıttığını bildirdim. Onun eserlerinde Türkçe kelimeler, atasözleri ve deyimler önemli yer tutmaktadır. Nizami’nin mesnevilerinin ortaya çıkmasında da Azerbaycan folklorunun, özellikle “Dede Korkut” hikâyelerinin kuvvetli tesiri bulunmaktadır. O, aynı zamanda Doğu edebiyatına da önemli ölçüde tesir etmiş, Türk edebiyatının gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Türkçe yazılan ilk mesnevilerin çoğu Nizami’nin etkisiyle yazılmıştır.

Ak Orda şairi olan Kutb, bilim âleminde bu zamana kadar Nizami’nin eserlerinin ilk tercümanı olarak bilinmekteydi. Oysaki Kutb’dan daha 50 yıl önce Gülşehri, “Mantıku’t-Tayr” adlı eserinde “Bişr-name-yi Gülşehri” adlı bölümü Nizami’nin “Yeddi Güzel” mesnevisindeki “Bişr ve Meliha” masalından tercüme ederek yazmıştır. Bu tercümede bazı orijinalliklerle birlikte bizi düşündüren başka hususlar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi Nizami’nin mesnevisinde civanmertliğe yani Ahiliğe olan göndermenin Gülşehri’nin mesnevisinde Ahiliğin esas özelliklerini anlatan satırlarla ifade edilmesidir. Büyük ihtimalle Nizami’nin mesnevisinde de ahilikten geniş olarak bahsedilmiştir. Lakin sonradan müstensihler Nizami’nin ahilik hakkında yazdıklarını çıkarmış olabilirler. Ben fikrimi ispat etmek için XIV. yüzyılda yaşamış olan Marağalı Evhadi’nin Cam-ı Cem eserinde

Ahiliğe olan olumsuz münasebeti örnek göstererek Nizami’nin bilim âlemince tanınan yazma nüshalarının XIV. Asırdan öteye geçmediğini bildirdim. Oysaki eserini 1317 yılında tamamlamış olan Gülşehri, büyük şairin elyazmasının daha kadim bir nüshasından faydalanmıştır. Büyük ihtimalle eski elyazmalarında Nizami’nin Ahiliğe olan münasebeti Gülşehri’nin tercümesinde rastladığımız şekildedir. Tabii ki bu iddiamızı ancak büyük şairin XII-XIII. asırda yazılmış ve istinsah edilmiş nüshalarını bulduktan sonra kesinleştirebiliriz.

Türk bilim adamları bu konuşmamı büyük ilgiyle dinlediler ve yönelttikleri sorularla Nizami’nin Türk şairi olması konusunda daha fazla bilgi vermemi istediler. Ben cevabımda bu meseleyi örneklerle açıkladım: Nizami’nin eserlerini çoğu zaman Azerbaycan dilinde düşünerek Farsça yazdığını ve bu beyitleri Fars edebiyatçılarının anlayamadığını, sıradan bir Azerbaycanlının kolayca anladığı bu ifadelerin hatta Abdurrahman Cami gibi büyük bir sanatkârca dahi anlaşılmadığını söyledim. Çünkü Cami, Hamse’ye yazmış olduğu şerhinde Nizami’nin 350 beytini anlamadığını ve kıyamet gününde büyük üstadın eteğinden tutarak ondan bu beyitlerin anlamını açıklamasını rica edeceğini ifade etmiştir. Bu beyitlerin çoğu sıradan bir Azerbaycanlı için aydın olan, günlük halk hayatından, halk maişet ve folklorundan gelen ifadelerdir.

Kurultayda Türkiyeli âlimlerden Profesör Zeynep Korkmaz, Dilaçar, Sovyet bilim adamlarından Şireliyev, Kononov, Bulgar âlimi Bayev ve Macar âlimi Hezayi’nin bildirimleri, özellikle İstanbul Üniversitesi’nin Profesörü Sadreddin Bluç’un Kerkük hoyratları hakkındaki konuşması büyük ilgi topladı.

Kurultayın son toplantısında Türkiye’nin meşhur edebiyatçılarından olan Profesör Gündüz Akıncı Kurumun Başkanı, Ömer Asım Aksoy ise Genel Yazman olarak seçildi.

10 Temmuz’da bir Türk dergisinden mektup aldım. Nasreddin Hoca ile ilgili derginin özel sayısına yazı yazmam isteniyordu. Ben yazı işleri

sorumlusunun bu ricasını kıramadım ve bu sayıya makale yazacağımı bildirdim. Kurultay sırasında birçok Türk yazarı ile tanıştım. Macar büyükelçiliğinde kurultay iştirakçileri şerefine verilen ziyafette meşhur şair Fazıl Hüsnü Dağlarca ile görüştük. Şiir konusunda konuşmalarımız oldu. O, bu konuda daha sonra geniş bir şekilde konuşabileceğimiz konusunda söz verse de bir daha görüşme fırsatımız olmadı.

Bir sıra güzel romanları ile tanıdığım meşhur romancı Kamil Bilbaşar son romanı Cemo’yu bana hediye etti. Eserin konusu Kürt halkının hayatından alınmıştır. Romanda Kürtlerin geçmiş hayatı ve Cumhuriyetten sonraki durumları anlatılır. Kürt halkının mertliğinden, mücadelesinden, Kürt kızının şecaatinden bahsedilmektedir.

Ayrıca daha bu yılın başlarında Sovyetler birliğini gezerek “Sovyetler Birliği’nde ve Batı’da” adlı ilginç bir eser yazan Nevzat Üstün’le de Kurum’un toplantılarında görüşerek sohbet ettim. O, hanımı ile birlikte gelmişti. Beni İstanbul’daki evine davet etti. Maalesef gitmeye fırsat bulamadım.

Biz İstanbul’a da gittik. İstanbul Üniversitesi’nin genç edebiyatçıları, özellikle Ahmet Caferoğlu’nun öğrencileri bizi sevgiyle karşıladılar. Bize yeni yayımlan kitaplardan hediye ettiler. Burada ben, daha 1957 yılında ziyaret etme fırsatı bulamadığım meşhur Türk şairi Tevfik Fikret’in ev müzesi olan Aşiyân’a gittim, büyük şairin hatırasını yaşatan eşyaları inceledim.

Kaldığım varsa da ger ekmeksiz

Kalmadım şimdiye dek mesleksiz

—diyen bu büyük, hümanist şairin esas mesleği insanlığa hizmet etmek olmuştur. Şairin:

Toprak vatanım, nev-i beşer milletim, insan

İnsan olur ancak buna izanla inandım.

Şeytan da biziz, cin de, ne şeytan ne melek var,

Dünya dönecek cennete insanla inandım

—mısralarını hatırladım. Onun geleceğe olan büyük inancını bir daha alkışladım.

Müze, Edebiyat-1 Cedide müzesi adlandırıldığından sadece Fikret’in değil, Edebiyat-1 Cedide’nin önemli temsilcilerinin, Türk klasiklerinden Hamid’in, Recaizade Mahmut Ekrem’in vb sanatkârların bazı eşyaları ve yazma eserleri de burada sergilenmektedir. Ben bunlarla da tanış oldum.

Aşiyân’ın yanında Tevfik Fikret Derneği vardır. Derneğe İsmail Hikmet başkanlık yapmaktadır. Burada “Düşün” adlı Tevfik Fikret’e hasrolunmuş bir dergi de yayımlanmaktadır. Aşiyân’dan Marmara Denizini ve boğazı seyrederken Bakü’ye gelen Türk yazarlarının güzel şehrimizi İstanbul’a benzetmelerinde haklı olduklarını fark ettim.

Meşhur Topkapı müzesinde Azerbaycan halkının medeniyeti ile bağlı eşyaları, Türk sanatının nadide örneklerini, Türk medeniyetinin azametini yansıtan salonları gezdim. Burada Azerbaycan halkının yetiştirdiği büyük sanatkârlardan birçoğunun elyazmaları muhafaza olunmaktadır. Tabii ben bu müzede aylarca çalışarak bu nadir ve edebiyat tarihimizin öğrenilmesi açısından elzem olan elyazmaları derinden tetkik etmek zaruretini bir daha hissettim.

Burasını hatırlatmakta fayda vardır ki Türkiye’nin birçok şehri aynı zamanda canlı birer müze durumundadır. İstanbul’da Türk hükümdarlarının türbeleri, yaptırdıkları mescit ve saraylar, Türk halkının zengin medeniyetini ve tarihini olduğu gibi yansıtmaktadır. Bunların içinde Azerbaycanlı sanatkârların da emeği az olmamıştır.

Vatana dönerken Türkiye’nin Şark vilayetlerini de gördüm. Trenimiz birçok Türk köyünün yanından geçtikçe tarihi olayları hatırlıyor, tarihin ilgi çekici olaylarını hayalimde canlandırıyordum. Sivas şehrinden geçerken meşhur Azerbaycan şairi Kadı Burhaneddin’in mücadele dolu hayatını hatırladığımın farkına vardım. Erzurum’a akşam vardık. Nihayet Kars yolu ile vatana döndük.

Erzurum’da konuşma sırasında etrafımdaki ocukların “Danışır Bakı”- diyerek yanımdan geçtiklerini gördüğümde musahiplerimden Erzurum ve Kars bölgesinde halkın Ankara’dan çok Bak radyosunu dinlediklerini öğrendim. Gerçekten de Kars ve Erzurum ahalisi Azerbaycan Türkçesiyle konuşuyorlardı.

Ben Türkiye sınırlarını terk ederken geride bıraktığım dostlarımı düşünüyor ve Fikret’in aşağıdaki beytini hatırlıyordum:

Kim bilir belki de son Leyla-yı sevdamızdır

Hoř geçen her dem-i sevda ebediyet sayılır

Bak, 1966